

- az amerikai társadalomban való lét alapfeltétele - általános,
de a strukturális asszimiláció esetleges.

Gellén József
/KLTE/

HEGEL AZ "ÁZSIAI" TERMELESI MÓDRA ÉPÜLŐ TÁRSADALMAKRÓL

Az "ázsiai" termelési módról az 1960-as években újra meginduló viták egyik lényeges vonása, hogy egyfelől a marxi koncepciót mint egészet, másfelől annak történelmi "utóéletét" tárgyalják. Ugyanakkor tudomásunk szerint a probléma "előtörténetének" megvizsgálásával - néhány elejtett megjegyzéstől eltekintve - Magyarországon még nem foglalkoztak.

A dolgozat éppen arra a kérdésre próbál választ adni, hogy a marxi elemzés nyomán "ázsiai" termelési módnak nevezett kérdés-komplexumnak milyen előzményei voltak a Marx előtti gondolkodásban, közelebbről a hegeli történelemfilozófiában.

Az első rész egészen érintőlegesen a hegeli módszernek a történetfilozófiában való megjelenésével foglalkozik. Ezt - Marx nyomán - a szubsztanciának szubjektumként történő megragadásával jellemezhetjük. Hegel korántsem a priori konstruál egy mesterkelt, önkényes és ezáltal használhatatlan rendszert, mint ahogy azt néhányan állítják. Ellenkezőleg, nála a szellem teremtő öntevékenysége, azaz a szubjektív objektíválódását, megelőzi a lényeges objektív szubjektíválása, a szubsztanciának szubjektumként való tételezése. Így az aprioritás csak mint látszát jelentkezik. Ez a - Hegel szubjektív fölfogásától eltérő - objektív kiindulópont biztosítja azt a historikus szemléletmódot, amit a keleti világról vallott nézetei alapján a dolgozat harmadik felében próbálunk meg áttekinteni.

Ugyanakkor - s ez már a hegeli filozófia objektív idealista oldala - az elvonttól a konkrétához felemelkedő módszer árnyoldalát jelenti, hogy Hegel ezt mint a konkrétnek a keletkezési folyamatát ábrázolja, s nem annak mint szellemileg konkrétnek újjáalko-

tását. Ezért válik nála a történelem az abszolút szellem teremtő tevékenységének termékévé, az emberiség valóságos történelme elvont, szellemi történetté, aminek lényege egy szellemi principium, a szabadság fogalmának fokozatos megvalósulása. E módszerbeli kettősség hangsúlyozásával Marx a következőképp utal a hegeli történelemfölfogásra: "Hegel az anyagot mindenütt történelmileg, a történelemmel való meghatározott, habár elvontan kiforgatott összefüggésében tárgyalja."

Mindezek figyelembe vételével próbáltuk meg a dolgozat második részében áttekinteni a történetfilozófia menetét. Hegel a világtörténelmet - idealista fölfogása miatt - úgy ábrázolta, mint a haladást a szabadság tudatában. Ennél fogva a fejlődés a gondolkodás szférájában zajlik, és lényegileg az önfelismerés kategóriájának fokozatos kiteljesedésében nyilvánul meg. Így a haladást a szubsztanciális szabadságtól a szubjektív szabadság felismeréséig megtett ut jelenti. Ennek az utnak három lépcsőfokát Hegel az "egy ember szabad - néhány ember szabad - az ember mint ember szabad" formulában rögzíti, aminek megvalósulása a keleti, görög, római és germán világban történik. Eszerint a fejlődést az általánostól mint egyestől, mint az Egytől való eljutás jelenti az egyig mint önmagában általánosig.

A folyamat jellegének megítélése kapcsán Hegel azt a haladást a természetiséggel való közvetlen összefüggésében vizsgálja, és kimutatja azt, hogy a világtörténelem addig megtett fejlődésének egyik lényeges vonása a természet uralma alól történő fokozatos függetlenedés. Ez az emancipálódás nála a valóságos történelmi fejlődést másodrendűsíti, amennyiben az igazi, az elsődleges az abszolút szellem fejlődése, amely gondolati síkon történik. Ennek ellenére rendkívül elvontan és homályosan ugyan, de mégis megjelenik az a kezdeti természeti meghatározottság, amit Marx később a termelő természeti létezési feltételeiként fogalmazott meg, s ami önmagában kettős, egyrészt szubjektív, viszonyulás a közösséghez, másrészt objektív, a közösség közvetítésével történő viszonyulás a földhöz.

Mindezek alapján a történelmi fejlődés felfogása, meghatározása a következő: ami Marxnál úgy jelentkezik, mint az egyén fokozatos önállósulása, fokozatos megszabadulása eredetileg tisztán termé-

szetadta, majd később módosult, de lényegileg megmaradt közösségi előfeltételezettségétől, az Hegelnél mint a szabadság fogalmának fokozatos megvalósulása, a szubjektív szabadság létrejötte mutatkozik meg.

A későbbiekben rendkívül vázlatosan megkíséreltük bemutatni, hogyan jellemzi Hegel az egyes világtörténelmi periódusokat. Ezek közül most csak a keleti világról - közelebbről Kináról és Indiáról - vallott nézeteit emeljük ki, annak alapján, hogy Marx mit tartott ebből átvételre, s ezáltal továbbfejlesztésre alkalmasnak.

A leglényegesebb a közösség és egyén kapcsolatának elemzése. Ezt Hegel a szubsztanciális-akcidentális viszonyával jellemzi. Figyelemre méltó, hogy Marx a Grundrissében azt a viszonyt magát a hegeli terminológiát is átvéve tárgyalja, annyira találónak véli a megfigyelést,

Hegel a kínai birodalom egyik leglényegesebb jellemzőjét a patriarkális elvben látja. Ez a közvetlen természetiségen nyugvó bensőséges viszony Kinában mint birodalmi építőelv jelentkezik. Helyesen érinti az egyéneknek a testté vált szubsztanciálishoz, a császárhoz fűződő viszonyát, ami negatív demokráciaként, általános rabszolgaságként jellemezhető. Hangsúlyozza az öntözés, a hivatalnokrendszer és a császár személyének kulcsszerepét, amik ugyancsak helyes észrevételek. Kiemeli a keleti társadalmaknak azt a jellegzetességét is, hogy a dinasztiai változása nem sokat változtatott az állapotokon, a birodalom szellemén. Ugyanerről írja Marx, hogy "A társadalom gazdasági alapelemeinek szerkezetét nem érintik a politikai felhőrégió viharai."

Indiáról is számos helyes észrevételt tett. Az ind principium legfőbb sajátosságát a kínai egységgel szemben abban a különbségben látja, ami a természethez való közvetlen viszony miatt maga is természeti jellegű s így a születéshez kapcsolódó: ez a kasztrendszer. Fontos, hogy Hegel ennek kialakulását a munkamegosztásból, a foglalkozások különbségeiből vezeti le. Megsejti a faluközösség gazdasági szerkezetének lényegét is, aminek valóban alapja az ipar és a mezőgazdaság önfenntartó egysége. De azt már nem ő, hanem Marx mutatja ki, hogy ezek a közösségek alapjai a keleti stagnálásnak, épp azért, mert a termelés és ujratermelés valamennyi feltételét magukban foglalják.

A tulajdon jellegének meghatározása kapcsán, bár Hegel a közösségi tulajdon Skylláján és a fejedelmi tulajdon Kharybdise között vergődik, végeredményben mégis megközelíti a helyes megoldást: "kitűnt egyfelől, hogy a fejedelem, a rádza, a földesur, de a parasztnak is örökös joga van a földjáraadék ama részére, amely nem a rádzaának jut."

Ugyanakkor Hegel itt egy olyan hibát követ el, ami önmagában kettős, nevezetesen nem érinti a közösséghez való viszonyt, ti. a fejedelem csak mint a közösségeket képviselő felső összefoglaló egység tulajdonosa a földnek, ugyszintén a paraszt is csak mint a különös közösség tagja annak örökös birtokosa.

Az indiai vallást Hegel nagyon helyesen az indiai kettősség meghatározottságából vezeti le. Emiatt jelentkeznek egymást szükség-szerűen kiegészítő ellentétként a természetvallás, és a legnagyobb absztrakció, egyrészt a majom- és tehénkultusz, és másrészt a tiszta megszűnés absztrakciója, a reális öntudat megsemmisítése, a Nirvána.

Ezek voltak Hegelnek számunkra legfontosabb nézetei Kináról és Indiáról.

Csejtei Dezső

A JOHANNITA LOVAGREND GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE A SZENTFÖLD ELVESZTÉSÉTŐL A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A dolgozat először a Szentföld XIII. század végi elvesztésével foglalkozik. Kitér a keresztes hadjáratok terminológiájával és kronológiájával kapcsolatos vitára, és leszögezi: a XI. század végén kezdődő, Keletre irányuló hadjáratok elsősorban az európai feudalizmus sajátos, belső ellentmondásaiból eredő, és azok levezetésére szolgáló, a politikai hegemoniáért küzdő, majd azt megszerző pápaság teljes ideológiai befolyását élvező támadások voltak, és egy olyan korszakot jelölnek a középkor történetében, amely a XIII. századdal véget ér. De a korszak lezárulta újabb kérdéseket